

dveh dejavnikov, ki sta pospeševala hitro in odločno prodiranje totalitarizma, je treba omeniti tudi zaupanje velike večine državljanov v iskrenost uradnih ciljev komunistov v deželah »narodne demokracije«. V času obstoja demokratičnih koalicij v prvih povojnih letih so komunisti, kot npr. György Lukács v polemiki z Bibojem, ne glede na samo njim poznane končne cilje, prepričevali svoje zaveznike in volilce, da »danes diktatura proletariata ni politično aktualna«.

Ideološki argumenti za oddaljevanje od pluralizma so prišli šele kasneje, ko je »salamo-taktika« že prinesla pričakovane rezultate; sem sodi med drugimi tudi znana izjava Georgija Dimitrova iz leta 1948, po kateri ima »narodna demokracija funkcijo diktature proletariata«, ali izjava Mátyása Rákosi-ja, da je »narodna demokracija diktatura proletariata brez sovjetov«.

Druga šansa in drugi poraz demokratičnega in pluralističnega socializma na Madžarskem, o kateri govori ta zbornik skozi mnoge dokumente, je protistalinistični upor v letu 1956. Kratkotrajnost tega upora je v obratnem sorazmerju z njegovim pomenom, kaže pa se predvsem v polni reafirmaciji političnega pluralizma, izraženega v izjemno naglem razcvetu množice socialnih gibanj z mnogoterimi političnimi programi.

Pluralizem je bil konec oktobra in v začetku novembra 1956 tudi formalno priznan, ko je nova koalicijska vlada – na čelu z Imrejem Nagyjem – ukinila enopartijski sistem in razglasila nevtralnost Madžarske. Nagyjev *Memorandum*, napisan nekaj mesecev pred temi dogodki, dokazuje, kako pravilna je bila v usodnih dneh boja za politični pluralizem njegova izvolitev za predsednika vlade. Tako sklep o uvedbi večpartijskega sistema kot tudi sklep o izstopu Madžarske iz Varšavske zveze nista nastala le zaradi zahtev ljudstva – vložek zanje pa so bila tudi človeška življenja – pač pa so izhajali iz že prej izoblikovanih Nagyjevih ocen in kritike rakošijevske diktature.

Če je bil narodni upor v letu 1956 vse do nedavnega uradno označen kot »kontrarevolucija«, ga avtor zbornika povsem upravičeno označuje kot upor »v pomenu anarhistične teorije revolucije kot spontane revolucionarne akcije uporniškega ljudstva...« V njem ni pretila nevarnost socializmu, vsaj ne socializmu demokratičnega in pluralistič-

nega tipa – o kakršnem ni bilo na Madžarskem ne duha ne sluha, pa tudi zahteve po taki usmeritvi so bile v izraziti manjšini –, pač pa je pretila nevarnost stalinističnemu totalitarizmu. Za njegovo zaščito se je dvakrat angažirala sovjetska armada (s hudimi človeškimi in političnimi posledicami) – in to na ukaz vodstva, ki je le nekaj mesecev kasneje kritiziralo zločine stalinizma. To dejstvo samo osvetljuje tudi vso omejenost Hruščovljevega antistalinizma: stalinizem je namreč mogoče tako konceptualno kot tudi praktično premagati le z vidika pluralizma.

Prav današnji poskusi reafirmacije ali bolje rečeno legalizacije obstoječega dejanskega pluralizma v večini socialističnih držav so še dokaz več, da model socialističnih režimov, ki je končno dozorel v Sovjetski zvezi konec dvajsetih let, z večkratnimi poskusi liberalizacije ni bil bistveno spremenjen. Se bo tudi ta tretja možnost spremenila v nov poraz demokratičnega in pluralističnega socializma? Zaradi večkrat ponovljenega slabega izkustva na to vprašanje v tem trenutku, žal, še vedno ne moremo z veliko zanesljivostjo odgovoriti nikalno.

Jovan Teokarević

Gramsci – njegove misli v našem času

(Naslov izvirnika: Gramsci – le sue idee nel nostro tempo, Editrice l'Unità, Roma 1987)

Ob petdeseti obletnici smrti Antonia Gramscija je Unità svojim bralcem poklonila prav izjemno zanimivo knjigo o Gramsciju in njegovi misli v našem času, ki poskuša na zelo sodoben način aktualizirati misel tega velikana marksistične misli 20. stoletja. Čeprav bi mogli to podjetje v določenem smislu označiti tudi kot ne dovolj »kompletno«, če bi pač mislili na celoto Gramscijevega dela, pa to v ničemer ne zmanjšuje politično-kulturno-založniškega pomena te knjige, ki jo je izdala »Unità«, glasilo Komunistične partije Italije, ki ga je ustanovil prav Gramsci 12. 2. 1924. leta.

Temeljna značilnost knjige je sodelovanje velikega števila znanstvenikov in intelektualcev različnih idejnih opredelitev, ki so s svojimi kratkimi, a vsebinsko bogatimi prispevki napolnili celih 200 strani.

Čeprav ni večjih nesoglasij okrog ugotovitve, da je Gramscijevo delo obširno, pomembno in še vedno aktualno, pa je manj znan podatek, da je malo manjkalo, pa bi se bili *Zapiski iz ječe* in *Pisma iz ječe* skoraj zgubili. To potrjujejo tudi še žive priče tistega časa, ko je Antonio Gramsci že bil v temnicah fašističnega režima. Tudi Nilde Jotti, ugledna članica KP Italije v parlamentu, je objavila v časopisu *Rinascita* leta 1973 sporočilo, da so »zapiski iz ječe rešeni samo po zaslugi iznajdljivosti in hrabrosti Gramscijeve neveste Tatjane Schucht«, ki je rokopise prevzela v rimski kliniki Quisisana, kjer je Gramsci umrl 2. januarja 1937.

Knjiga je razdeljena na štiri poglavja: »Kdo je bil zapornik številka 7047?«, »Besede«, »Spomini, šolanje, pričevanja«, »Mladim«.

Prvo poglavje tvorita besedili Eugenia Gardina, firenškega profesorja (»Utopijo je napolnil z razumom in voljo«) in Fiorija Giuseppeja, novinarka, publicista in senatorja – pripadnika neodvisne levice (»Ninvo doživljajski svet«).

V drugem najboljšežnejšem delu sodeluje s svojimi prispevki več avtorjev: Carlo Pinzani, Amerikanizem in fordizem; Renato Zanghieri, Zgodovinski blok; Paolo Spriano, Mišljenje partije; Giuseppe Petronio, Brešanizem; Valentino Gerratana, Kardonizem; Giuseppe Gallaso, Katoliki; Franco Ferri, Centralizem; Mario Tronti, Konformizem; Umberto Cerroni, Konsenz; Michele Ciliberto, Protislovja historicizma; Mario Spinella, Kozmopolitizem; Giuseppe Petronio, Ljudska kultura; Morena Pagliai, Ženska; Biaggio de Giovanni, Ekonomsko-korporativno; Aldo Tortorella, Hegemonija; Nicola Badaloni, Filozofija prakse; Giuseppe Prestiaino, Demokratični filozof in Jakobinstvo; Franco Ottolenghi, Novinarstvo; Giuseppe Vacca, Pozicijska vojna, mobilna vojna; Fabio Mussi, Ideologija in fanatizem; Giuseppe Chiarante, Intelektualci; Antoni A. Santucci, Lorijanizem; Aldo Zanardo, Morala in politika; Vittorio Spinazzola, Narodno-ljudsko; Umberto Cerroni, Optimizem in pesimizem; Girolamo Sotgiu, Črni parlamentarizem; Aldo Tortorella, Partija

kot moderni Vlada; Tulio de Mauro, Vprašanje jezika; Rosario Villari, Vprašanje juga; Luciano Gruppi, Religija; Mario Spinella, Moralna in intelektualna reforma; Giuseppe Galasso, Preporod; Luisa Mangoni, Pasivna revolucija; Mario Alghiero Manacorda, Šola; Cesare Luporini, Zdravoumstvo in filozofija; Umberto Cardia, Prevratništvo od zgoraj; in Gerardo Chiaromonte, Preobrazba.

V tem poglavju je posebno zanimiva razprava Umberta Ceronija »Konsenz«, v kateri avtor najprej opisuje tedanje družbeno vzdušje in zgodovinsko tradicijo, ki je obdajala Antonia Gramscija. Po avtorjevem mnenju je ta kontekst zapleten in bogat: to je Oktober, stalinizem, prihod fašizma na oblast v Italiji, porajanje demokracije v obdobju med dvema vojnama, ko je del evropske levice zajela nekakšna »nihilistična revolucionarnost«.

To je čas, ko se je pojavila Gramscijeva ideja o »hegemoniji«; in ko Cerroni proučuje Gramscija, ugotavlja, da nadvlada ene družbene skupine nad drugimi ne bi bila predvsem gospostvo, ampak intelektualno-moralna naravnost, konsenz. Tako Cerroni meni, da Gramsci ni nikoli zagovarjal preobrazbe družbe po nasilni poti. Možnost, da bi namesto sile uporabili konsenz, izhaja predvsem iz ustvarjalnega elementa in sposobnosti politike, da se izmakne ozkim parcialnim interesom v korist širših, razrednih. Takšna sposobnost, o kateri govori avtor tega teksta, je povezana s sposobnostjo spoznati in izpostaviti zgodovinske interese delavskega razreda, pa tudi njihova usklajenost z interesi naroda v celoti. Hkrati pa je naloga politike tudi, da neguje čut lastne odgovornosti za vodenje ljudstva. Cerroni meni, da je Gramsci tudi v tem primeru pokazal svoj raziskovalni in antidogmatski duh. To pojasnjuje tudi z dejstvom, da je Gramsci ostro nasprotoval elitizmu, ki »teoretizira neizogiben in trajni razkol med predstavniki in predstavljenimi, hkrati pa je tudi proti omalovaževanju parlamentarne demokracije »kot sistema, ki vlada s številom«.

Skratka, ne gre za to, da bi izvoljena elita nadomestila »elito po dekretu«. Vprašanje je v tem, kako v izvoljeno elito vnesti neko kulturo, ki je nastala kot produkt odgovornosti do svojega naroda in volivcev kot ljudi. V tem smislu Gramsci, po Ceronijevem

mnenju, razširja kontekst, v katerem bi bilo mogoče sprejeti kar se da humane rešitve. Avtor usmerja bralčevu pozornost na še eno pomembno Gramscijevo misel: na poskus namreč, da bi parlamentarno demokracijo »radikaliziral«, se pravi usmeril k najširšim ljudskim množicam, k »republiki, ki je utemeljena predvsem na delu«.

Tretji prispevek, Ideologija in fanatizem, ki ga tudi velja posebej omeniti, je izpod peresa novinarja in urednika Fabia Mussija, ki ugotavlja, da je bil Gramsci izredno dober poznavalec negativnih posledic, ki jih lahko proizvede »ideologija kot napačna zavest o stvarnosti«. Ideologija je za Gramscija »oblika, v kateri postane ta konkretna dejavnost, ki spreminja obstoječe«. Za Gramscija je ideologija »realna moč«, preprosto posrednik med filozofijo in vsakdanjim življenjem. Mussi poudarja, da je Gramsci že v dvajsetih letih dobro zapazil nevarnost, ki preti delavskemu in komunističnemu gibanju s strani utopizma, ki »temelji na religioznih in mitoloških osnovah in na fanatizmu«. Ker je bil Gramsci hud nasprotnik ekonomizma, je zavračal vsak pristop, ki bi poskušal deterministično s pomočjo družbenih »struktur« razlagati družbena dejstva. Ko je torej moral odgovoriti na vprašanje: »kaj je v boju za hegemonijo prevladujoče – politika, filozofija ali ekonomija?«, je dejal: »To so trije konstitutivni elementi istega pojmovanja sveta, ki se medsebojno prepletajo in tako tvorijo homogeno celoto«.

Glede fanatizma zato Mussi meni, da je Gramscijeva velika zasluga, ker je bistroumno spoznal, da fanatizem izhaja iz »elementa podrejenosti«, kar se godi predvsem v obdobjih velikih družbenih porazov in političnih zablod. Prav v takšnih časih, opozarja avtor, se je v Italiji pojavil fašizem, ki je nastal prav na podlagi elementa podrejenosti.

Nekaj podobnega se je pozneje zgodilo v ZSSR z zmago stalinizma. Rečeno na kratko: za široke ljudske množice se v takšnih časih filozofija in ideologija vodilnih skupin in njihovih intelektualcev najpogosteje kaže ta kot fanatizem in praznoverje, oziroma kot ideološki »motiv, ki ga široke množice rade sprejemajo in mu sledijo«. Fabio Mussi pripisuje temu dejstvu velik pomen, ker meni, da gre Gramsciju zelo pomembno mesto pri odkrivanju dejstva, da je bil marksizem v tistem času v veliki meri »obremenjen z religioznim utopizmom in fanatičnimi impulzi«. Zato je Gramsci tudi opozarjal, da »filozofija prakse« (marksizem), ki živi sredi velikih

zgodovinskih protislovij, resno tvega, da bo »skonstruirala utopijo«. Vse to so posledice te »iste filozofije prakse, ki se je pogosto nagibala k ideologiji v negativnem smislu – kot k dogmatskemu sistemu absolutnih in večnih resnic«. Če se široke ljudske množice zares želijo osvoboditi tega »servilnega položaja«, se morajo po Gramscijevem mnenju najprej brezpogojno rešiti fanatizma. To pa je mogoče samo na podlagi realnega vrednotenja »lastne pozicije do nasprotnika«. Kdo pa je ta nasprotnik? To je včasih lahko kar »vs a misel preteklosti«, meni Gramsci. Preprosto se je treba osvoboditi ideologije kot slepega fanatizma, pri čemer lahko nedvomno največ prispeva znanost s svojim raziskovanjem.

Čeprav je minilo že več kot petdeset let od smrti tega velikana naše dobe, pa ta knjiga še enkrat potrjuje, da je njegova misel še danes aktualna. Po slogu in vsebini pisanja bi mirno lahko rekli, da je ta knjiga namenjena italijanski mladi generaciji. Na svojstven način pa hoče biti tudi dejanje zaupanja do politike in do kulturnih občutenj velikega števila državljanov v tej državi. Kot kolektivni napor velikega števila intelektualcev ta knjiga še zdaleč ne spominja na zbir klišejev ali na kakšno »rdečo knjižico«. Morda je najbližja resnici ocena, ki jo je o njej izrekel Alessandro Natta, bivši generalni sekretar KPI: »Gre za kritično predstavitev neke temeljne intuicije; za vodilno nit na poti političnega delovanja v italijanski revoluciji in na Zahodu«.

Dragoljub Kraljević

Etničnost danes. Vzhodni in zahodni pristopi

(Revija za narodnostna vprašanja. Razprave in gradivo/Journal for Ethnic Studies. Treatises and Documents. 21. Ljubljana, dec. 1988, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies).

Čeprav na prvi pogled to ni razvidno, publikacija *Etničnost danes* predstavlja, kot pojasnjuje uvodnik, večinoma sadove enega